

Катиш Т. В.

Національний університет «Запорізька політехніка»

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ТЕХНІЧНИХ ДИСКУРСІВ (НА МАТЕРІАЛІ РАДІОТЕХНІЧНОГО ТА КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто лексико-граматичні конструкції, виявлені в радіотехнічному та комп'ютерному дискурсах української мови. Визначено відмінність між поняттями «дискурс» і «текст». Звертається увага на те, що технічний дискурс є невід'ємною складовою частиною наукового дискурсу. Дискурс у комп'ютерній та радіотехнічній сферах буде частиною технічного дискурсу відповідно.

За результатами аналізу виявлено терміни, що вживаються для позначення понять, властивих лише радіотехніці або лише галузі комп'ютерних інформаційних технологій. Досліджувані дискурси успадкували передусім такі міжгалузеві терміни, як математичні, фізичні, лінгвістичні. Серед тематичних груп лексико-граматичних конструкцій можна виокремити терміни, що позначають назви знарядь виробництва, їхні типи та частини, назви трудових процесів тощо.

У проаналізованих лексико-граматичних конструкціях комп'ютерного та радіотехнічного дискурсів зафіксовано сурядний і підрядний зв'язок між компонентами. Досліджувані конструкції в радіотехнічній та комп'ютерній галузях побудовані за моделями підрядної залежності компонентів, таких як узгодження та керування. Серед термінів частіше використовуються моделі, які побудовані на узгодженні складових частин. Означеннями в лексико-граматичних конструкціях переважно виступають відносні прикметники, зрідка якісні прикметники. Керування в лексико-граматичних конструкціях, виявлених у комп'ютерному та радіотехнічному дискурсах, репрезентовано поєднанням віддієслівних іменників, інфінітива, прикметників, дієприкметників і дієприслівників як опорних компонентів із відмінковими та прийменниково-відмінковими формами іменників як залежними словами. Прилягання представлено конструкціями, у яких у ролі головних слів, до яких прилягає прислівник, виступають дієслова, дієприкметники та прикметники. За значенням компонентів лексико-граматичні конструкції в радіотехнічному та комп'ютерному дискурсах поділяються на такі групи: конструкції, в яких обидва слова мають термінологічний характер; конструкції, в яких означення термінологічного характеру, а означуване – загальноживане слово; конструкції, в яких атрибут нетермінологічного характеру, а означуване – термін.

Ключові слова: радіотехнічний та комп'ютерний дискурси, лексико-граматичні конструкції, термін, узгодження, керування, прилягання.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається постійним зростанням наукового інтересу до проблем науково-технічної комунікації, технічного дискурсу та вивчення їх специфіки. У зв'язку з тим, що в Україні активізується увага до інформаційно-комунікаційних технологій, які стають невід'ємною складовою частиною життя не лише фахівців, але й представників інших сфер діяльності, відбувається обмін науково-технічною інформацією, що сприяє розвитку науково-технічної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складним і неоднозначним є термін «дискурс», дослідження якого надалі залишається важливим і поки що не вирішеним питанням. Питання дискурсу вивчали вчені різних країн, зокрема

М. В. Йоргансен, К. Я. Кусько, М. І. Макаров, Е. А. Селіванова, Ю. С. Степанов, М. Фуко. Термін «дискурс» сильно поширений у сучасній лінгвістиці та інших дисциплінах гуманітарного циклу. Існує значна кількість робіт, присвячених вивченню дискурсу, що дає змогу науковцям говорити про «дискурсний бум» у лінгвістиці [16, с. 105; 26, с. 12]. Поняттєвий діапазон терміна «дискурс» сьогодні є досить широким. Дискурс розглядають як функціональний стиль, різновид мовлення (усний, писемний, науковий, художній, діловий) [6, с. 13]. Під дискурсом також розуміють «зв'язний текст у поєднанні з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, що розглядається в аспекті події» [2, с. 136]; «складне

комунікативне явище, що не тільки включає акт створення певного повідомлення, але й відображає його залежність від багатьох екстралінгвальних факторів: знань про світ, поглядів, думок, цілей, статусних характеристик учасників комунікативної взаємодії тощо» [16, с. 106].

Текст, що виступає цілісною знаковою формою організації дискурсу, протиставляється дискурсу. Пропонуються такі визначення тексту: «будь-яке мовлення, відбите в письмовому вигляді чи в пам'яті, написані чи сказані слова, які можна відтворити, повторити в тому ж самому вигляді» [9, с. 7]; «послідовність мовних та інших знаків, що становлять єдине ціле і виступають об'єктом вивчення й обробки» [25, с. 564].

Наведені словникові дефініції дають можливість відзначити, що під текстом розуміють насамперед письмове та фіксоване мовлення, протиставлене мовленню усному. На думку І. Р. Гальперіна, «текст – це повідомлення, об'єктивоване у вигляді письмового документа, літературно оброблене відповідно до типу цього документа, що складається з низки особливих якостей, поєднаних різними типами лексичного, граматичного та логічного зв'язку, має своє комунікативне призначення та певну прагматичну настанову» [8, с. 27]. Текстом також прийнято вважати будь-яке письмове фіксоване мовлення.

Науково-технічні тексти належать до царини наукової комунікації, учасники якої виконують когнітивні функції та орієнтуються на послідовне й динамічне нагромадження та відтворення інформації [17, с. 213]. Засобом відтворення цих функцій та одиницею наукової комунікації є одиничний акт повідомлення, яким можна вважати науково-технічний текст. Як вважає відомий лінгвіст Т. В. Радзієвська, «зв'язок комунікантів у цьому акті формується завдяки різному обсягові інформації про певний предмет, якою володіють комуніканти (суб'єкт та адресат)» [20, с. 54]. На думку Г. С. Онуфрієнко, науковий текст – це «вища комунікативна одиниця в межах наукового дискурсу, вербальне, цілісне, структуроване, когнітивно-комунікативне утворення, що характеризується структурно-семантичною, композиційно-стилістичною і функціональною єдністю та набором константних текстових категорій» [19, с. 336].

Дискурс – це переважно текст, його уривок, схема, фрагмент чи парадигма письмова або усна (акти), комплекс (комплекси) усної комунікації, об'єднані послідовною логічною будовою й мовними зв'язками локального та глобального змісту задля реалізації певної авторської інформативної,

людинознавчої чи суспільнознавчої проблематики [10, с. 29].

Дискурс класифікують за різними критеріями та принципами. Відповідно до жанрової специфіки розрізняють дискурс науковий, дискурс художній, дискурс публіцистичний, дискурс ділової документації. Поняття «дискурс» базується на тому, що мова охоплює структури, які відображають висловлювання людей у різних сферах життєдіяльності. Технічний дискурс є невід'ємною складовою частиною наукового дискурсу. Дискурс у комп'ютерній та радіотехнічній сферах буде частиною технічного дискурсу відповідно, оскільки дискурс – це особливий спосіб спілкування й розуміння навколишнього середовища (чи його окремого аспекту). Спілкування й розуміння фахівців у досліджуваних сферах буде одним з аспектів технічного дискурсу [21, с. 288].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз лексико-граматичних конструкцій, виявлених у комп'ютерному та радіотехнічному дискурсах української мови.

Виклад основного матеріалу. Лексико-граматичні конструкції професійного мовлення вивчали такі науковці, як Г. С. Онуфрієнко, Н. В. Руколяньська, Г. О. Хацер [18].

Як свідчить аналіз комп'ютерного та радіотехнічного дискурсу, у досліджуваних нами лексико-граматичних конструкціях виявлені терміни, що вживаються для позначення понять, властивих лише радіотехніці (*детермінований сигнал* [13, с. 3], *напівпровідникові діоди* [17, с. 20], *радіоелектронні пристрої* [23, с. 4], *напівпровідникові мікросхеми* [23, с. 3]; *декодування сигналу* [9, с. 13]) або лише галузі комп'ютерних інформаційних технологій (*віртуальна пам'ять* [8, с. 390], *прикладний інтерфейс програмування* [22, с. 12], *інверсне мультиплексування* [12, с. 6], *компіляція програми* [3, с. 402], *внутрішній модем* [8, с. 308]).

Міжгалузеві терміни, що функціонують у суміжних терміносистемах, – це перенесені готові терміни з однієї терміносистеми в іншу з повним або частковим переосмисленням терміна та перетворенням його на міжгалузевий омонім. Досліджувані дискурси успадкували передусім такі міжгалузеві терміни: математичні (*двійкове додавання* [14, с. 28], *кут штрихування* [23, с. 45], *відкладати у координатах* [23, с. 17], *визначати диференціалами* [23, с. 33], *менша за довжину* [17, с. 55], *взаємно перпендикулярний* [13, с. 120]); фізичні (*коротка хвиля* [23, с. 191], *постійний струм* [23, с. 20], *відображати амплітуду частот* [23, с. 25], *смуга поглинання* [23, с. 101]; *вища*

від найвищої частоти [23, с. 20], вмикати за схемою [23, с. 34]); лінгвістичні (мова програмування [22, с. 115], аналізувати шифр [11, с. 24], асемблерна мова [14, с. 67], гіпертекстові посилання [11, с. 56], шифрування документів [11, с. 23], проміжок між словами [12, с. 115]). У розглянутих дискурсах використовуються загальнонаукові терміни, що позначають логіко-філософські категорії і мають пізнавальну універсальність (логічна модель [13, с. 32], перспективні системи [14, с. 42], надійна система [14, с. 45], обмін інформацією [10, с. 19], ініціювати операцію [10, с. 34], надійність системи [14, с. 21]).

Серед тематичних груп лексико-граматичних конструкцій, які найбільш часто використовуються в радіотехнічному та комп'ютерному дискурсах, можна виокремити терміни, що позначають назви знарядь виробництва, їхні типи та частини (робочий стіл [14, с. 5], шина [14, с. 6], гаряча клавіша [14, с. 6], апаратні засоби [23, с. 4]); назви трудових процесів (вантажитися браузером [10, с. 115], вимірювати ентропію [13, с. 151], завантажувати тимчасово [14, с. 145], компілюватися на сервері [3, с. 402], розшифрувати криптограму [11, с. 25]).

У проаналізованих лексико-граматичних конструкціях комп'ютерного та радіотехнічного дискурсів зафіксовано сурядний і підрядний зв'язок між компонентами. Сурядність виявляється в конструкціях, виражених іменником у називному відмінку (однини чи множини) з іменником у називному відмінку (однини чи множини). Наприклад, у досліджуваних дискурсах зафіксовано такі конструкції: комутатори та концентратори [1, с. 11]; мультиплектори і демультіплектори [3, с. 3]; стандарти та сервіси [22, с. 3]; кодування і декодування [12, с. 87]; сигнали та параметри [23, с. 3] користувачі або споживачі [1, с. 10].

Лексико-граматичні конструкції в радіотехнічній та комп'ютерній галузях, як показує аналіз, побудовані за моделями підрядної залежності компонентів – узгодження та керування – і в поєднанні них. Серед термінів частіше використовуються моделі, які побудовані на узгодженні складових частин. Узгоджуваним словом здебільшого є прикметник. Означеннями в лексико-граматичних конструкціях переважно виступають відносні прикметники: віртуальні з'єднання [12, с. 3]; корпоративні мережі [12, с. 4]; транспортні протоколи [8, с. 4]; детермінований сигнал [9, с. 3]; інверсне мультиплексування [12, с. 6]; якірні теги [16, с. 3], а зрідка – якісні прикметники: жорсткі диски [12, с. 4]; логічна модель [8, с. 5]; постійна

пам'ять [3, с. 4]; перспективні системи [1, с. 6]; постійний струм [23, с. 3]; абсолютна інтегрованість [13, с. 3].

Керування в лексико-граматичних конструкціях, виявлених у радіотехнічному та комп'ютерному дискурсах, поширюється на поєднання віддієслівних іменників, інфінітива, прикметників, дієприкметників і дієприслівників як опорних компонентів із відмінковими й прийменниково-відмінковими формами іменників як залежними словами. Найбільш часто використовуваними є поєднання віддієслівних іменників з іменниками в родовому відмінку однини чи множини: підсилення напруги [22, с. 69], перетворення сигналів [22, с. 79], кодування повідомлення [13, с. 10], зменшення спотворень [13, с. 124], копіювання бітів [11, с. 34]. Поширеним також є поєднання віддієслівних іменників з іменниками в орудному відмінку з прийменником чи без прийменника: залежність між амплітудами [23, с. 38], керування транзистором [23, с. 71], обмін між процесором і пам'яттю [14, с. 135], керування доступом [11, с. 119]. Основним призначенням орудного відмінка в українській мові є вираження різних відтінків способу дії – власне способу чи інтенсивної дії. У досліджуваних дискурсах це можна представити такими прикладами: замінювати коливаннями [23, с. 14], здобувати дифузією [23, с. 19], інтерпретуватися браузером [10, с. 115], передавати мережею [12, с. 71].

Значна частина лексико-граматичних конструкцій, поєднаних підрядним зв'язком керування, у комп'ютерному та радіотехнічному дискурсах репрезентована поєднанням інфінітива чи особових форм дієслів з іменником у знахідному відмінку (виділяють сигнали [23, с. 12], використовують коливання [23, с. 14], визначено смугу [23, с. 19], відновити сигнал [13, с. 137], забезпечувати синхронізацію [12, с. 59], вимірювати ентропію [13, с. 144], аналізувати шифр [11, с. 12], розшифрувати криптограму [11, с. 25]).

Значно рідше в досліджуваних дискурсах представлено конструкції на основі поєднання прикметника з іменником (пропорційна швидкості [23, с. 17], протилежний вектору [23, с. 24], еквівалентна резисторові [23, с. 27], менший за значенням [11, с. 11]), дієприкметника з іменником (задані функцією [23, с. 19], кодований файлами [22, с. 238]) чи дієприслівника з іменником (підставивши значення [23, с. 18], досліджуючи частоти [23, с. 42]).

Прилягання як спосіб підрядного зв'язку, за якого опорне слово не вимагає ні з формальної, ні із

семантичної точки зору в залежного слова певних граматичних форм [7, с. 202], у радіотехнічному та комп'ютерному дискурсах репрезентовано такими лексико-граматичними конструкціями: спеціально програвані [14, с. 128], програмно доступні [14, с. 133], повністю об'єктно-орієнтовані [22, с. 115]. У досліджуваних дискурсах, як засвідчує аналіз, у ролі головних слів, до яких прилягає прислівник, виступають дієслова, дієприкметники та прикметники.

За значенням компонентів лексико-граматичної конструкції в комп'ютерному та радіотехнічному дискурсах поділяються на такі три групи: конструкції, в яких обидва слова мають термінологічний характер: *мережеві технології* [1, с. 5], *коаксіальний кабель* [12, с. 4], *конвеєрний процесор* [14, с. 5], *арифметичні співпроцесори* [3, с. 4]; конструкції, в яких означення термінологічного характеру, а означуване – загальноживане слово: *комп'ютерна злочинність* [1, с. 11], *арифметичні зсуви* [14, с. 7], *віртуальна пам'ять* [14, с. 11], *діелектричний матеріал* [23, с. 3], *спектральний опис* [13, с. 3]; конструкції, в яких атрибут нетермінологічного характеру, а означуване – термін: *комбінована схема* [1, с. 6], *випадковий сигнал* [13, с. 4], *електронна книжка* [11, с. 3], *цифровий підпис* [11, с. 4].

Складовими компонентами об'єктних лексико-граматичних конструкцій у досліджуваних дискурсах, як і в атрибутивних конструкціях, є слова й термінологічного, й нетермінологічного характеру: *використання адресації* [14, с. 5]; *приклади мереж* [12, с. 3]; *зв'язування блоків* [11, с. 3]; *розширення*

алгоритму. Типовим для конструкцій цього типу є відношення підпорядкування між компонентами: *дешифрування команд* [14, с. 140], *база мейнфреймів* [14, с. 44], *перекодування інформації* [22, с. 25], *інтегрування сигналів* [23, с. 107], в яких опорні компоненти *дешифрування, база, перекодування, інтегрування* містять основне значення терміна, а залежні компоненти *команд, мейнфреймів, інформації, сигналів* звужують його значення, виражаючи одну з ознак опорного поняття. Часте вживання іменників пояснюється тим, що іменник як носій значення предметності є найбільш поширеною частиною мови в термінологічному шарі лексики.

Висновки і пропозиції. Отже, у досліджуваних лексико-граматичних конструкціях радіотехнічного та комп'ютерного дискурсів використовуються як терміни на позначення понять, властивих лише радіотехніці або лише галузі комп'ютерних інформаційних технологій, так і міжгалузеві терміни з математики, фізики, лінгвістики. Серед тематичних груп розглянутих лексико-граматичних конструкцій було виявлено терміни, що позначають назви знярядь виробництва, їхні типи та частини, назви трудових процесів. Проаналізований сурядний і підрядний зв'язок між компонентами досліджуваних дискурсів дав змогу стверджувати, що більшість лексико-граматичних конструкцій побудована за моделями підрядної залежності компонентів, а саме узгодження та керування. Радіотехнічний та комп'ютерний дискурси є перспективним матеріалом для подальших лінгвістичних досліджень.

Список літератури:

1. Антонов В. М. Сучасні комп'ютерні мережі. Київ : МК-Прес, 2005. 480 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 136–137.
3. Бабич М. П., Жуков І. А. Комп'ютерна схемотехніка : навчальний посібник. Київ : МП-Прес, 2004. 412 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
5. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
6. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Іноземна філологія*. 2002. Вип. 32–33. С. 11–14.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
8. Гальперин І. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : КомКнига, 2006. 144 с.
9. Демецкая В. В. Дискурс и текст в переводе. *Когниция, коммуникация, дискурс. Серия: Филология*. 2010. № 2. С. 6–17.
10. Дискурс іноземномовної комунікації : колективна монографія / ред. кол. С. В. Денисенко (відп. ред.). Львів : видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 495 с.
11. Ємець В. І., Мельник А. О., Попович Р. М. Сучасна криптографія. Основні поняття. Львів : БаК, 2003. 144 с.
12. Кулаков Ю. О., Луцький Г. М. Комп'ютерні мережі : підручник / за ред. Ю. С. Ковтанюка. Київ : Юніор, 2003. 400 с.
13. Мандзій Б. А., Желяк Р. І. Основи теорії сигналів : підручник. Львів : видавничий дім «Ініціатива», 2008. 240 с.

14. Мельник А. О. Архітектура комп'ютера : наукове видання. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. 470 с.
15. Мойсеєнко С. В. Прагмасемантичний та прагмастилістичний аспекти сучасного англомовного наукового комп'ютерного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Запоріжжя, 2014. 20 с.
16. Олешков М. Ю. Дискурсивные категории в коммуникативном процессе (опыт лингвистического анализа). *Филологические науки*. 2006. № 4. С. 105–114.
17. Олійник А. Д., Олійник О. О. Прагматичні характеристики науково-технічного тексту як наративного дискурсу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів*. 2010. Вип. 150. С. 213–218.
18. Онуфрієнко Г. С. Навчальний російсько-українсько-англійський словник термінологіки кримінального та кримінально-процесуального права з мовнокомунікативними завданнями. Запоріжжя : НУ ЗП, 2019. 146 с.
19. Онуфрієнко Г. С. Науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. С. 334–339.
20. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ : Інститут української мови АН України, 1993. 194 с.
21. Ріба О. М. Технічний дискурс (на матеріалі німецької фахової мови нафтової промисловості). *Нова філологія*. 2007. С. 288–293.
22. Самсонов В. В. Методи та засоби інтернет-технологій : навчальний посібник. Харків : Компанія СМІТ, 2008. 264 с.
23. Сисоєв В. М. Основи радіоелектроніки : підручник. Київ : Вища школа, 2004. 279 с.
24. Склад і структура термінологічної лексики української мови / відп. ред. А. В. Крижанівська. Київ : Наукова думка, 1984. 196 с.
25. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
26. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London : Pearson Education, 2001. 265 p.

Katysh T. V. LEXICAL AND GRAMMATICAL STRUCTURES OF TECHNICAL DISCOURSES (ON THE MATERIAL OF RADIO AND COMPUTER ENGINEERING DISCOURSES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE)

The article deals with lexical and grammatical constructions found in radio and computer engineering discourses in the Ukrainian language. The difference between the concepts of “discourse” and “text” is determined. Much attention is paid to the fact that technical discourse to be an integral part of scientific discourse. In computer and radio engineering discourse will be part of technical discourse respectively.

The results of the analysis reveal the terms used to denote concepts specific only to radio engineering or only the field of computer information technology. The studied discourses inherited primarily the following interdisciplinary terms: mathematical, physical, linguistic terms. Among the thematic groups of lexical and grammatical constructions it is possible to single out the terms denoting the names of production tools, their types and parts, the names of labor processes etc.

In the analyzed lexical and grammatical constructions of computer and radio engineering discourses the coordinating and subordinating connections between the components are fixed. In the radio and computer engineering the studied structures are constructed on the models of subordinating dependence of components – agreement and government. Among the terms models to be based on the agreement of components are more often used. Mainly relative adjectives are attributing, occasionally qualitative adjectives are in lexical and grammatical constructions.

In lexical and grammatical constructions found in computer and radio engineering discourses government is represented by a combination of verb nouns, infinitives, adjectives, adjectives and adverbs as key components with case and prepositional forms of nouns as dependent words. Association is represented by constructions in which adverbs, verbs, participle and adjectives act as the main words. In radio and computer engineering discourses according to the meaning of the components lexical and grammatical constructions are divided into the following groups: constructions in which both words have a terminological character; constructions in which the attribute is terminological type and the signifier is a common word; constructions in which the attribute is non-terminological type and the signified is a term.

Key words: radio and computer engineering discourses, lexical and grammatical constructions, term, agreement, government, association.